

Dirk Diels' Ondergesneeuwde Sporen: Een andere visie op arbeid en burgerschap

•• Monika Triest

Een goed boek zet aan tot denken, tot controversen, tot debat. Wat hier volgt is dan ook geen recensie, geen samenvatting, maar een strijdbaar commentaar.

In dit boek worden vernieuwende, ondogmatische maar niet on-ideologische denkpijlers aangereikt over arbeid en samenleving, op een manier die de auteur ongetwijfeld het verwijt van utopisme op de nek zal halen. Intussen weten we nochtans dat zonder utopieën geen aanzetten tot sociale verandering mogelijk zijn. De utopie is voor mij geen bezwaar, de vraag naar haalbaarheid wordt trouwens al te vaak als dooddoener gesteld. De auteur heeft zichzelf en de lezer de vrijheid gegeven vrij te denken, zonder de druk van de al te actuele problemen rond werkgelegenheid.

Zijn basis-stellingen zijn, geparafraseerd, de volgende:

- alle vormen van arbeid moeten maatschappelijk erkend en gewaardeerd worden; de burgers zelf (als burgers, niet als afhankelijke werknemers) maken zelf uit wat ze zinvol vinden en wat niet;
- die burgers zijn vrije, autonome mensen die vrijwillig netwerken, verenigingsverbanden, zullen oprichten zonder ideologische dwang. Dit zal hen in staat stellen beperkte collectieve taken

te verrichten die ze voor zichzelf nuttig en/of noodzakelijk achten;

- politiek, cultuur en arbeid zijn teveel uit elkaar gegroeid. Er moeten initiatieven worden genomen om opnieuw verbanden te leggen tussen deze terreinen. Burgerschap is veel meer dan burgerzin. Burgerschap behoort toe aan de burger die op alle terreinen autonoom verantwoordelijkheden neemt voor zichzelf en voor anderen. Arbeid is teveel heteronome (aliënerende) arbeid geworden, draagt te weinig bij tot de zelfrealisatie en de zachte, warme waarden waar mensen behoefte aan hebben.

Het "model" van Diels is in de eerste plaats een zuiver voluntaristisch model. Het is alsof hij het laatste greintje determinisme wil uitschakelen. Daarbij maakt hij een aantal vooronderstellingen die we hier ter discussie willen stellen, in de hoop bij te dragen tot het debat.

Vooronderstelling I

De mens is *an sich* en *für sich* goed. Als hij

eenmaal bevrijd is van alle kettingen (zoals arbeidsplicht, bureaucratie) zal hij bewust het goede kiezen voor zichzelf en in constructieve samenwerkingsverbanden treden met anderen. Jean-Jacques Rousseau en zovelen met hem delen dit optimistisch mens- en wereldbeeld. Velen hebben het intussen ook bijgestuurd, maar op zich is het wel verfrissend zo te starten te midden van zoveel cynische postmodernisten.

Alleen wekt dit heel veel vragen op. Is het voldoende dat de mens goed is en het goede wil, dat het goede ook gebeurt? Wie bepaalt wat goed en slecht is? Het individu zelf, ieder voor zich? Wat doen we met mensen die blijken niet goed te zijn en naar onze opvattingen het goede niet willen?

Toegepast op arbeid: je geeft hun de kans op (naar jouw opvatting) degelijke, interessante, enz arbeid aan en ze verkiezen iets anders? Dit zijn de primitiefste vragen rond de dialectiek van individu versus gemeenschap, maar we kunnen ze niet opzij laten liggen.

Vooronderstelling 2

De mens is de laatste eeuwen gefragmenteerd geraakt in stukjes mens: een deel is burger, een ander deel is arbeider, nog een ander deel is vader/moeder, nog een deel is consument, buurman/vrouw, enz. Het is dringend tijd om van die stukjes mens terug een geheel te maken, de mens herstellen in zijn eenheid, zijn vrijheid, zijn autonomie.

Arbeid is nu teveel opgesplitst in heteronome arbeid (levert meerwaarde op, loon) en autonome arbeid (gebruikswaarde, geen loon, wel zelfrealisatie en zachte waarden).

De vraag is of formele, zgn. heteronome arbeid noodzakelijker wijze vervreemdend moet zijn, en of arbeid in de persoonlijke sfeer altijd zo bevredigend is. Diels beweert niet dat dit zo is, maar impliciet ontsnapt hij er niet aan. De burger zou immers vrij en zelfstandig moeten kiezen tussen de nog resterende noodzakelijke, formele (heteronome) arbeid en activiteiten uit persoonlijke interesse en zorg.

Daar we in het model van Diels de bureaucratie zo goed als uitgeschakeld hebben, blijven we opnieuw met een simplistische maar noodzakelijke vraag zitten: wie stelt er grenzen

aan die keuzes; wie zorgt ervoor dat vuilnis opgehaald wordt, als niemand dat nog wenst? We kunnen hier Giddens bijhalen; hij is immers een inspiratiebron geweest voor Diels. Maar Giddens legt veel meer dan Diels de nadruk op de wisselwerking tussen (collectief) bewustzijn en (individuele) handelingspraktijken.

Diels beschouwt oproepen tot solidariteit en collectief bewustzijn als achterhaald en niet meer van deze tijd. Wie gaat er dan verdelingsmechanismen bepalen, wie gaat er normerend, respectievelijk sanctionerend optreden? Diels is er nogal gerust in. Hij is ervan overtuigd dat door technologische ontwikkelingen en rationalisaties het aandeel van de noodzakelijk, formele arbeid, zal blijven verminderen. Toch mogen we aannemen dat er nog een gedeelte zal blijven bestaan om het Bruto Nationaal Product te verzekeren.

Behalve het verdelingsvraagstuk, is er verder nog het beloningsvraagstuk. Diels schaft de verschillende soorten verloning af; iedere burger moet een basisinkomen krijgen, dat de verloning omvat van alle soorten arbeid die men heeft verricht, zowel de formele als de autonome. Een passieve uitkering is uit den boze, want dat schaadt het burgerschap, de verantwoordelijkheidszin. Elke burger moet geactiveerd worden maar niet bestraft voor zijn/haar aandeel in alle vormen van arbeid.

Dit klinkt wel aardig op de weg van de PWA's en van een regering die zoekt naar wegen om bedrijven werklozen te laten betalen met enkel een aanvulling op hun werklozenuitkering. Alleen vervallen bij Diels de termen werkende en werkloze, want iedereen is permanent betrokken bij een of andere vorm van arbeid.

Bovendien blijft de onvermijdelijke vraag naar de uiteenlopende invullingen van die arbeidsweek en een basisinkomen. Concreet stellen we vier personen voor:

- persoon X gaat één dag werken in een bedrijf (Renault bijvoorbeeld), doet twee dagen kinderopvang en traint twee dagen per week voetbalploegen;
- persoon Y gaat vier dagen per week werken in datzelfde bedrijf, tuiniert en poetst voor zichzelf en de burens één dag per week;
- persoon Z leidt een bedrijf en zet zich zeven

dagen per week in daarvoor;
- persoon W leidt een zangkoor en zet zich zeven dagen per week in daarvoor.

Sinds mensenheugnis wordt dan de vraag gesteld of iedereen naar verdienste of naar behoefte moet verloon worden. Met een basisinkomen schijnt Diels voor het laatste te kiezen, maar is toch bereid enig onderscheid te maken in "opportunity costs": wat je verloren hebt in je formele job aan verloning moet je kunnen compenseren.

Dit blijft een moeilijk vraagstuk op zich; bovendien, als je deze taak door een soort van staatskas laat beheren, creëer je een nieuwe bureaucratie, ongewenst door Diels.

Vooronderstelling 3

Alle vormen van bureaucratisering zijn slecht voor de vrije, autonome mens. De glorie tijd van Weber is voorbij.

Dit klinkt natuurlijk heel aantrekkelijk. Toch is het niet onbelangrijk onszelf eraan te herinneren dat, in een democratische samenleving, dank zij een bureaucratische organisatie, regels en procedures opgesteld worden en dat de besluitvorming controleerbaar is. Willekeur kan op die manier voor een groot deel uitgesloten of gecorrigeerd worden.

Het is interessant om weten dat het land waar men met de paplepel meekrijgt dat Big Business en Big State zeer gevaarlijk zijn voor het individu, tegelijk de biggest business en de biggest state organisation heeft. Tegelijk noemt dit land zich de grootste en beste democratie ter wereld: de Verenigde Staten van Amerika. En het is precies dit gigantische land dat ons toont hoe de meest bureaucratische structuren toch steeds kunnen opengeboken worden als het nodig is; maar die structuren zijn er wel nodig.

Het zijn trouwens ook de Amerikanen die ons het goede voorbeeld kunnen geven voor een samenleving opgezet vanuit een zeer optimistisch mens- en wereldbeeld: iedereen heeft capaciteiten; met voldoende inzet en investering moeten die optimaal ontwikkeld kunnen worden en leiden tot geluk van iedereen. De begeleidende hand is die van Adam Smith. Deze ideologie heeft een enorme dynamiek tot gevolg, een zelfvertrouwen dat inderdaad bergen kan

verzetten, maar eveneens zeer veel schaduwzijden en donderwolven.

Het zijn eveneens de Amerikanen die ons waarschuwen voor de volgende vooronderstelling.

Vooronderstelling 4

Over welk soort burgerschap hebben we het eigenlijk. Concreet, wat gaan we doen als de burgers in één bepaalde straat beslissen een samenwerkingsverband op te zetten, niet voor het ophalen van de vuilnis, maar voor de beveiliging van hun buurt? In de Verenigde Staten zijn er nu al buurten met een privé-politiewacht, waar alle migranten, zwarten, buitenlanders, verdacht uitziende jongeren, homo's, hoogbejaarden, buitengehouden worden?

Wat gaan we doen als die burgers op gemeentelijk vlak alle bureaucraten en technocraten elimineren en de arbeid per referendum verdelen? Wat als ze per referendum beslissen dat het geld van de gemeente naar kerncentrales moet gaan en niet naar bibliotheken?

Wat als diezelfde burgers per referendum nationaal beslissen dat de kinderen van illegalen geen recht op arbeid en onderwijs hebben?

Nogmaals, dit zijn geen retorische vragen: ze komen rechtstreeks voort uit de bekommernissen van progressievelingen in de VS die er vandaag mee geconfronteerd worden.

Vooronderstelling 5

Het onderscheid tussen formele en informele arbeid, zeg maar tussen betaalde en onbetaalde arbeid, moet opgeheven worden. Immers, zegt Diels, dat zeggen de feministen al lang.

Even een kleine rechtzetting hier lijkt aangewezen. Feministen klagen al heel lang aan dat vrouwen als groep systematisch worden uitgesloten uit de betere loopbanen en de betere jobs. Ze klagen ook het feit aan dat vrouwen minder geschikt zouden zijn voor bepaalde jobs omdat zij nu eenmaal gezin en arbeid moeten en willen combineren. Tenslotte zeggen feministen dat het precies door die hardnekkige traditionele sekse-verhoudingen is dat vele uren maatschappelijk noodzakelijke arbeid onbetaald blijft en ongewaardeerd. Meer nog, vrouwen die proberen voltijds te beantwoorden aan het ideale beeld van

huisvrouw en moeder, worden er financieel en sociaal voor afgestraft.

Feministen pleiten voor een evenwichtige takenverdeling binnen het gezin, puur uit rechtvaardigheidsoverwegingen.

Waarom wordt die huishoudelijke arbeid nu plots geïdealiseerd bij Diels? Hij maakt geen onderscheid tussen huishoudelijke taken (poetsen, afwassen luiers wassen) en gezinssfeer (relaties, warmte, zorg). Het eerste kun je verdelen onder elkaar met goede afspraken, het tweede kun je niet gebieden. Het is fout aan de routine taken van het huishouden een warmte-grad te verbinden.

Het is riskant om aan huishoudelijke taken een verloning vast te knopen: zie daarvoor jarenlange discussie over premie moeder-aan-de-haard en sociaal-pedagogische toelage. Het is nog riskanter aan het geven van nest-warmte een verloning toe te kennen. Feministen hebben voor deze problemen al lang alternatieven bedacht en verdedigd; alleen werd er niet altijd naar geluisterd.

Nu Nederland zo in de kijker gezet wordt omwille van zijn succesvol tewerkstellingsbeleid, willen we hier wijzen op een deel van dat succes, nl. thuisarbeid. Het gaat hierbij deels om industriële routinetaken, deels om nieuwere tele-taken die thuis door vrouwen worden verricht. Het ideaalbeeld is baby bovenop computer, onder grote tijdsdruk aan een laag stukloon geïsoleerd werken zonder syndicale bescherming. De ideale manier om werk en gezin te combineren. Nog in Nederland wordt al jaren deeltijdarbeid (alles tussen 1/10 en 9/10 van een voltijdse job) uitgetest, liefst in combinatie met tijdelijke contracten, en, als het nog even kan, op oproep en afroep (aan de telefoon zitten wachten op een opdracht).

Voor alle duidelijkheid: dit is niet het beeld dat Diels vooropstelt. Alleen zou dit wel eens één van de consequenties kunnen zijn van zijn model op korte termijn.

Vooronderstelling 6

Alle arbeid kan gezien worden als maatschappelijk zinvolle en nuttige arbeid. Het meest verontrustende fenomeen hier is dat we als voorbeeld België kunnen nemen, waar een regering al in deze richting denkt. Na Josse Van Steenberghe wil nu ook de Minister van Arbeid en Tewerkstelling een ruimere omschrijving van het begrip arbeid. Arbeid zou voortaan de betekenis kunnen hebben van alle sociaal-nuttige activiteit. Een eerste stap werd gezet met de PWA's. Terwijl in Vlaanderen het PWA-debat wel geluud is maar nog niet uitgestorven, heeft men in franstalig België, wellicht wegens zijn slechte economische situatie, de bakens al verder gezet naar "sociale economie". Dat begrip omvat voor sommigen alle vormen van de non-profit sector. Naast de PWA's situeren zich in dat begrip alle mogelijke tewerkstellingsprojecten, werklozenwerking, alfabetiseringsinitiatieven, beschutte werkplaatsen, enz.

Zonder te willen afdoen aan de waarde en de noodzaak van elk van deze projecten, wil ik hier toch waarschuwen voor de "sociale economie" als beleidskeuze. Als we het begrip arbeid op die manier willen her-definiëren, moeten we bij voorbaat ook nadenken over mogelijke gevolgen hiervan.

Tenslotte: een nieuwe stelling

Mijns inziens openen de huidige tewerkstellingsinitiatieven (combinatie tijdelijk werk/deeltijds werk) alle deuren naar een arbeidsmarkt van uitzendbureau's, voorlopig nog voornamelijk voor langdurig werklozen, laaggeschoolden, vrouwen, later wellicht voor iedereen. Als deze stelling enige kern van juistheid bevat, zijn we goed op weg naar een samenleving die heel ver afstaat van de humanistische, democratische, autonome, zelfrealiserende samenleving waartoe Diels ons inspireert.

